

DOI: 10.31648/kpp.10851

Mateusz Dąbrowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0009-0002-2525-4202

dabrowskimateusz2001@gmail.com

Od wyzwolenia Paryża do powstania V Republiki. Ustrój polityczny Francji w latach 1944–1962

Wstęp

Celem opracowania jest analiza politycznych i ustrojowych przemian Francji od momentu wyzwolenia Francji, przez trudny okres IV Republiki, po narodziny V Republiki, do 1962 r. W artykule skupiono się na głównych „kamieniach milowych” historii Francji, które doprowadziły do powstania tworu politycznego, jaki znamy dziś, czyli V Republiki. Zrozumienie poszczególnych wydarzeń w przedmiotowym okresie pozwoli zrozumieć źródło dzisiejszego ustroju Francji. Lata 1944–1958 stanowiły czas wielkich przemian politycznych w Francji, których owocem jest V Republika, trwająca, po licznych modyfikacjach, współcześnie. Po wyzwoleniu Paryża w 1944 r. Francja, wciąż pogrążona w chaosie II wojny światowej, stanęła przed wyzwaniem odbudowy swojej państwowości i ustroju politycznego. Należy stwierdzić, że kluczową rolę w tym okresie odegrał generał Charles de Gaulle, który przewodził Tymczasowemu Rządowi Republiki Francuskiej, dążąc do przywrócenia porządku i wzmocnienia instytucji demokratycznych. Okres powojenny był pełen trudności i wyzwań. Polityczna niestabilność, słabość parlamentu IV Republiki oraz konflikty społeczne i gospodarcze systematycznie podważały fundamenty francuskiej demokracji i problemy związane z dekolonizacją, szczególnie w Algierii, który dodatkowo pogłębiał kryzys polityczny w kraju. Zapaść IV Republiki, która nie potrafiła sprostać tym wyzwaniom, doprowadziła do powrotu de Gaulle’a na scenę polityczną w 1958 r. i ustanowienia nowego ustroju – V Republiki. Ten moment w historii Francji był przełomowy, gdyż zakończył okres chronicznej niestabilności i wprowadził silniejszy system semiprezydencki, redefiniując relacje władzy wykonawczej i ustawodawczej.

Powstanie Rządu Tymczasowego Republiki Francuskiej i wyzwolenie Paryża

2 czerwca 1944 r. w Algierze Francuski Komitet Wyzwolenia Narodowego¹ przyjął nazwę Rządu Tymczasowego Republiki Francuskiej. Sama propozycja wyszła od grupy Metropolitalnego Oporu w Tymczasowym Zgromadzeniu Konsultacyjnym 15 maja za pośrednictwem Alberta Gaziera. Wniosek został poparty jednogłośnie². Tymczasowe Zgromadzenie Konsultacyjne było francuskim zgromadzeniem reprezentującym ruchy oporu, partie polityczne i terytoria zaangażowane w wojnę po stronie aliantów pod przywództwem Francuskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Ostatecznie Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej³ został utworzony 3 czerwca 1944 r.⁴, czyli na kilka dni przed lądowaniem w Normandii. Początkowo, po udanych desantach tamże, gen. Dwight Eisenhower chciał ruszyć w kierunku Niemiec, omijając Paryż. Dzięki namowom de Gaulle'a przekonał alianckie służby specjalne o symbolicznym znaczeniu stolicy (miasto, które zostanie wyzwolone przez Francuzów) i strategicznym (wsparcie trwającego powstania w Paryżu). Naczelnny Dowódca Sił Sprzymierzonych wydał 22 sierpnia rozkaz gen. Philippe Leclercowi i jego 2 Dywizji Pancernej (zwanej również Dywizją Leclerca) do marszu na Paryż⁵. Poniższy cytat dobrze obrazuje nastroje narodu francuskiego:

Ze swoich pozycji w Argentan zuchwały atak francuski został przeprowadzony na odległość ponad 200 km, bez alianckiego wsparcia lotniczego, omijając na południu silne pozycje niemieckie umieszczone na zachód od Paryża, wśród nieopisanego powszechnego entuzjazmu, który wprawiał walczących w zakłopotanie. Przez ostatnie dwa miesiące Paryż czekał na Amerykanów, mimo propagandy Radia Paryż ogłaszającego niemieckie zwycięstwo w Normandii („Radio-Paryż kłamie, Radio-Paryż jest niemieckie – podaje BBC”) i nagle za nieprzyjacielem, który wycofywał się w nieładzie na przedmieścia, zobaczyliśmy trzy kolory na wieżyczkach Shermanów M4. Po początkowym zdziwieniu nastąpiła nieopisana duma, tłum wtargnął na ulice, zamontowano platformy, wszędzie powiewały flagi, a plotka rozszerzyła się aż do Paryża: „Francuzi, to Francuzi Leclerca!”⁶.

¹ Francuski Komitet Wyzwolenia Narodowego (fr. *Comité français de libération nationale* – CFLN) to nazwa nadana reżimowi politycznemu i odpowiadającemu mu rządowi, który 3 czerwca 1943 r., zastępując Wolną Francję, połączył dwie francuskie władze biorące udział w wojnie z aliantami: Francuski Komitet Narodowy w Londynie, kierowany przez gen. de Gaulle'a, przywódcę Wolnej Francji oraz Naczelnego Dowódcę Cywilnego i Wojskowego Francji w Algierze, na czele z generałem Giraudem, w celu zjednoczenia francuskiego wysiłku wojennego i przygotowania do wyzwolenia.

² Journal officiel de la République française. Débats de l'Assemblée consultative provisoire: compte rendu in-extenso, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k96428816> (data dostępu: 30.11.2024).

³ Fr. *Gouvernement provisoire de la République française* – GPRF.

⁴ Ordonnance du 3 juin 1944 substituant au nom du Comité français de la Libération nationale celui de Gouvernement provisoire de la République française, sur le site de la bibliothèque MJP de l'université de Perpignan, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1944.htm#3/06/44> (data dostępu: 30.11.2024).

⁵ J.F. Muracciole, *La Libération de Paris: 19–26 août 1944*, Paris 2013, s. 47.

⁶ 1944: la libération de Paris!, https://montceau-news.com/saone_et_loire/205153-cest-arrive-un-25-aout-voir-la-video-de-lina.html (data dostępu: 30.11.2024).

2 Dywizja Pancerna i 9 kompania czadyjskiego pułku marszowego, nazywana również *La Nueve*, 24 sierpnia 1944 r. wkroczyły do Paryża przez *Porte d'Italie* i *Porte d'Orléans* mimo potężnego niemieckiego garnizonu liczącego od 16 tys. do 20 tys. ludzi⁷. Akt kapitulacji wojsk hitlerowskich został podpisany 25 sierpnia na dworcu kolejowym Montparnasse. Mimo to walki trwały w niektórych miejscach, głównie za sprawą oddziałów SS, które odmówiły poddania się generałowi von Choltitzowi, grożąc rozstrzelaniem oficerów Wehrmachtu, którzy nakazali kapitulację. Podczas wyzwolenia Paryża Yvon Morand i jego przyszła żona Claire zajęli Hôtel Matignon w imieniu rządu tymczasowego. Tego samego dnia Charles de Gaulle, jako szef Rządu Tymczasowego Republiki Francuskiej, przybył na Montparnasse, następnie do Ministerstwa Wojny na Rue Saint-Dominique. Po krótkim przystanku w komendzie policji dotarł do Hôtel de Ville, gdzie wygłosił słynne przemówienie do paryżan, którego fragment brzmi: „Paryż oburzony! Paryż zniszczony! Paryż męczeński! Ale Paryż wyzwolony!”⁸. Reżim Vichy zakończył się w sierpniu 1944 r. wraz z wyzwoleniem Francji. Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej przejął władzę nad wyzwoloną częścią Francji od końca lata 1944 r. Składał się on z żołnierzy, członków ruchu oporu oraz polityków różnych środowisk, takich jak komuniści, socjaliści, radykałowie, chrześcijańscy demokraci i republikańska prawica. Zgodnie z rozporządzeniem z dnia 9 sierpnia 1944 r.⁹ rząd uznał decyzje reżimu Vichy za nieważne, postrzegając je jako nielegalne przerwanie funkcjonowania państwa. Należy przypomnieć, że de Gaulle jako przewodniczący odmówił ogłoszenia proklamacji Republiki z Hôtel de Ville dnia 25 sierpnia 1944 r.¹⁰ Georges Bidault, ówczesny przewodniczący Narodowej Rady Ruchu Oporu nakłaniał do „przywrócenia Republiki”. Odpowiedź męża stanu de Gaulle’a brzmiała:

Republika nigdy nie przestała istnieć. Wolna Francja, Francja Kombatancka, Francuski Komitet Wyzwolenia Narodowego, z kolei ją włączyły. Vichy zawsze było i pozostaje nieważne. Ja sam jestem Prezydentem Rządu Republiki. Dlaczego miałbym iść i to głosić?¹¹.

⁷ *La Libération de Paris (23 août – 8 sept 1944)*, <http://www.gastoneve.org.uk/parisfr.html> (data dostępu: 30.11.2024).

⁸ *Fr. Paris outragé! Paris brisé! Paris martyrisé! Mais Paris libéré!* – źródło: *Discours du général de Gaulle devant l'Hôtel de Ville de Paris, 25 août 1944* – źródło: https://pedagogie.ac-montpellier.fr/sites/default/files/ressources/docs_memoires_elements_chrono.pdf (data dostępu: 30.11.2024).

⁹ Rozporządzenie z dnia 9 sierpnia 1944 r. w sprawie przywrócenia legalności republikańskiej na terytorium kontynentalnym, promulgowany przez Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej (GPRF) i opublikowany w Algierze, pozbawił reżim Vichy wszelkiej legalności, uznając za nieważne wszystkie konstytucyjne akty prawne uchwalone przez rząd Pétaina, a następnie Laval, poczynwszy od ustawy konstytucyjnej z 10 lipca 1940 r. W dzisiejszej doktrynie istnieją poglądy, że rozporządzenie było nielegalne i nie powoduje braku odpowiedzialności dzisiejszej V Republiki za zbrodnie reżimu Vichy. W wyroku w sprawie *Papon* z 12 kwietnia 2002 r. Rada Państwa uznała, że przepisy art. 3 rozporządzenia z dnia 9 sierpnia 1944 r. „nie może skutkować stworzeniem systemu nieponoszenia odpowiedzialności przez władze publiczne za czyny lub działania popełnione przez administrację francuską w związku ze stosowaniem antysemitckiego ustawodawstwa tzw. francuskiego rządu państwowego”.

¹⁰ J.M. Sauvé, *Rétablir la légalité républicaine – introduction du colloque organisé, le 27 octobre 2014, à l'occasion du 70e anniversaire de l'ordonnance du 9 août 1944 par la fondation Charles de Gaulle et le Conseil d'État*, <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/retablir-la-lega-lite-republicaine> (data dostępu: 30.11.2024).

¹¹ C. de Gaulle, *Mémoires de guerre. L'Unité: 1942–1944*, t. II, Paris 1990, s. 374–375.

Ustawa konstytucyjna z dnia 2 listopada 1945 r.

Referendum konstytucyjne z 1945 r. odbyło się 21 października, a jego celem było ustalenie procedury tworzenia lub rezygnacji z opracowywania nowej konstytucji. Wyborcy mieli zdecydować, czy nowo wybrany parlament będzie pełnił funkcję organu konstytucyjnego oraz zagłosować nad przyjęciem tymczasowego tekstu konstytucji, jeśli odpowiedź na pierwsze pytanie będzie twierdząca. Francuzi, popierając obie propozycje zdecydowaną większością głosów, zakończyli okres III Republiki. Przedmiotowe wydarzenie otworzyło nowy etap przejściowy po wyzwoleniu, a rok później, 27 października 1946 r., doprowadziło do uchwalenia nowej konstytucji¹². Ustawa konstytucyjna z dnia 2 listopada 1945 r. była bardzo krótka. Zawierała jedynie 8 artykułów. Określała tymczasowy porządek konstytucyjny dla Francji, obowiązujący do momentu uchwalenia nowej konstytucji, dlatego też nazywana jest małą konstytucją¹³. Władza została przekazana Zgromadzeniu Ustawodawczemu, a władza wykonawcza pozostała w rękach Rządu Tymczasowego Republiki Francuskiej. Zgromadzenie Konstytucyjne stanowiło parlament jednoizbowy. Kadencja trwała maksymalnie 7 miesięcy, od dnia pierwszego posiedzenia. W przypadku odrzucenia konstytucji zaproponowanej narodowi lub jeżeli kadencja upłynie przed uchwaleniem nowej konstytucji, naród miał wybrać nowe Zgromadzenie Konstytucyjne¹⁴. Jego głównym zadaniem było opracowanie projektu nowej konstytucji¹⁵. Swoboda tworzenia aktu prawnego była ograniczona procedurą przewidzianą w artykule trzecim. Nowa konstytucja musi być zatwierdzona przez wyborców obywateli francuskich w drodze referendum¹⁶. Warto w tym aspekcie pokusić się o stwierdzenie, że referendum, zdyskredytowane przez plebiscyt w czasach Drugiego Cesarstwa, nigdy nie było wykorzystane w III Republice – jednym z najbardziej stabilnych okresów ustrojowych w dziejach Francji. Natomiast w 1945 r. przedmiotowe referendum w sprawie nowej konstytucji ograniczyło w sposób znaczący władzę konstytucyjną Zgromadzenia Konstytucyjnego. Inicjatywa ustawodawcza należała zarówno do rządu i samej izby¹⁷. Władzę wykonawczą sprawował Rząd Tymczasowy Republiki Francuskiej, zachowując swoją pierwotną nazwę. Rząd składał się z Prezydenta Rządu Tymczasowego Republiki Francuskiej i jego ministrów. Prezydent, wybierany przez Zgromadzenie Konstytucyjne, formował swój rząd, a ten był zatwierdzany przez izbę¹⁸. 20 stycznia 1946 r. gen. de Gaulle, zwolennik systemu z silną władzą wykonawczą, zrezygnował ze stanowiska. Decyzja była spowodowana tym, że tymczasowe instytucje

¹²M. Morabito, *Histoire constitutionnelle de la France (1789–1958)*, Paris 2004, s. 373.

¹³J.J. Chevallier, *Histoire des institutions et des régimes politiques en France de 1789 à 1958*, Paris 2001, s. 605.

¹⁴Loi du 2 novembre 1945 portant organisation provisoire des pouvoirs publics, art. 7, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/loi-du-2-novembre-1945-portant-organisation-provisoire-des-pouvoirs-publics> (data dostępu: 30.11.2024).

¹⁵Ibidem, art. 2.

¹⁶Ibidem, art. 3.

¹⁷Ibidem, art. 4.

¹⁸Ibidem, art. 1.

zaczęły skłaniać się ku „systemowi partyjnemu”, któremu de Gaulle nie sprzyjał. Projekt konstytucji z 19 kwietnia 1946 r. został odrzucony przez naród w maju 1946 r. i zgodnie z ustawą konstytucyjną wybrano drugie Zgromadzenie Konstytucyjne, które opracowało projekt, tym razem przyjęty 13 października 1946 r. Ów tymczasowy ustrój Francji, utworzony w listopadzie 1945 r., obowiązywał do 24 grudnia 1946 r. Tego dnia odbyło się pierwsze posiedzenie Rady Republiki oraz weszła w życie konstytucja z dnia 27 października 1946 r.¹⁹ Od tego momentu zaczęła funkcjonować IV Republika.

Konstytucja Francji z dnia 27 października 1946 r. – system polityczny

Preambuła konstytucji z 1946 r. kładła większy nacisk na potwierdzenie praw gospodarczych i społecznych niż indywidualne prawa jednostki, co wydaje się pewnym *novum* w porównaniu do wcześniejszych konstytucji francuskich. Preambuła nawiązywała w dużej mierze do zasad zawartych w Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r. oraz fundamentalnych zasad uznanych przez prawo Republiki. Następnie zostały szczegółowo wymienione zasady polityczne, ekonomiczne i społeczne, które uważano wówczas za szczególnie istotne. „Fundamentalne zasady uznane przez prawo Republiki” nie zostały precyzyjnie określone przez twórców konstytucji z 1946 r. Rada Konstytucyjna korzystała z tego pojęcia, aby w swoim orzecznictwie wyznaczyć zasady o randze konstytucyjnej, oparte na kluczowych ustawach uchwalonych przez parlament w okresie III Republiki²⁰. Na końcu preambuły konstytucji z 1946 r. sformułowano pewne zasady dotyczące międzynarodowych relacji Francji, uznając prawo do azylu dla osób prześladowanych za działalność na rzecz wolności, podkreślając poszanowanie międzynarodowego prawa publicznego przez Republikę Francuską. Ponadto uregulowano relacje między Francją a jej koloniami, dążąc do ich stopniowego samostanowienia w ramach Unii Francuskiej²¹. Zgodnie z art. 5 konstytucji „Parlament składa się ze Zgromadzenia Narodowego i Rady Republiki”²². Jednak na początku IV Republiki, zgodnie z art. 13, to Zgromadzenie Narodowe posiadało pełnię władzy ustawodawczej, gdyż „samo głosi nad ustawą”²³. Z czasem jednak zarówno praktyka, jak i ustawa konstytucyjna z 1954 r. ewoluowały w kierunku powrotu do dwuizbowości. Izba Poselska IV Republiki nosiła nazwę Zgromadzenia Narodowego (w czasach III Republiki tak

¹⁹ Constitution de 1946, IVe République, art. 98, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1946-ive-republique> (data dostępu: 30.11.2024).

²⁰ G. Boudou, *Autopsie de la décision du Conseil constitutionnel du 16 juillet 1971 sur la liberté d'association*, <https://shs.cairn.info/revue-francaise-de-droit-constitutionnel-2014-1-page-5?lang=fr#re216no216> (data dostępu: 30.11.2024).

²¹ Unia Francuska jest organizacją polityczną Francji i jej imperium kolonialnego utworzoną na mocy konstytucji IV Republiki. Łączy Francję metropolitalną i departamenty zamorskie z koloniami francuskimi administrowanymi w formie terytoriów zamorskich, terytoriów stowarzyszonych (w ramach mandatu) i państw stowarzyszonych (pod protektorem).

²² Constitution de 1946, IVe République, art. 5.

²³ Ibidem, art. 13.

nazywało się posiedzenie Izby Deputowanych i Senatu). Zgromadzenie składało się z 627 członków wybieranych na 5 lat w powszechnych wyborach bezpośrednich i jako jedyna izba posiadała pewne uprawnienia. Sama ustalała czas trwania swoich posiedzeń (co najmniej 8 miesięcy w roku), głosowała nad ustawami i inwestyturą rządu²⁴. Rada Republiki, jako druga izba, pełniła głównie rolę doradczą. Wyrażała opinie, które mogły być przez Zgromadzenie Narodowe pominięte, o ile nie zostały przyjęte większością bezwzględną. Skład Rady Republiki był wybierany w skomplikowany sposób²⁵ i liczył 315 członków: 50 mianowanych przez Zgromadzenie Narodowe (35 proporcjonalnie do grup parlamentarnych, a 15 reprezentowało Francuzów zamieszkałych za granicą), 65 mianowanych przez lokalne zgromadzenia zagraniczne, a 200 wybieranych przez kolegium złożone z deputowanych, 3 tys. radców generalnych i 85 tys. innych elektorów (127 z nich wybierano bezpośrednio, a 73 – proporcjonalnie do niewykorzystanych głosów). Można dostrzec w tym skomplikowanym wyborze „kontekst kolonialny”, dotyczący partycypacji (może minimalnej) ludności z Unii Francuskiej na rzecz IV Republiki. Prezydent Republiki był wybierany przez Zgromadzenie Narodowe i Radę Republiki, zebrane w Wersalu, na 7-letnią kadencję z możliwością reelekcji. Miał tradycyjne uprawnienia, takie jak prawo łaski i reprezentacji dyplomatycznej. Mianował przewodniczącego Rady, przewodniczył Radzie Ministrów i sporządzał z jej obrad protokoły, pełniąc rolę strażnika „pamięci państwa”. Każda jego decyzja wymagała kontrasygnaty.

Przewodniczący Rady, którego funkcja została opisana w konstytucji (choć wywodziła się z tradycji III Republiki), odpowiadał przed Zgromadzeniem Narodowym. Po mianowaniu przez Prezydenta przedstawiał on przed Zgromadzeniem program polityczny, które głosowało za udzieleniem mu inwestytury²⁶, co wymagało bezwzględnej większości głosów. Inwestytura dotyczyła zarówno osoby, jak i programu, co miało zapewnić stabilność rządów (czy też zapobiegać niestabilności znanej z III Republiki). Głosowanie nad wotum zaufania dotyczyło całego rządu, a między jego złożeniem a głosowaniem musiał upłynąć 1 dzień. Wynik głosowania również wymagał bezwzględnej większości głosów.

Próby ocalenia IV Republiki i jej ocena

Pierwszym przewodniczącym Rady został Paul Ramadier, zaprzysiężony 21 stycznia 1947 r. Po utworzeniu rządu postanowił powrócić do Zgromadzenia Narodowego wraz z całym gabinetem, aby ubiegać się o wspólną inwestyturę. W ten sposób, przez ów negatywny precedens, narodziła się praktyka podwójnej inwestytury, która pokazywała, że przewodniczący nie podejmował samodzielnych decyzji, oddając się pod władzę wybieranego zgromadzenia. Powyższy precedens można uznać za początek problemów

²⁴ Zgoda parlamentu na skład i program powołanego rządu.

²⁵ Constitution de 1946, IVe République, art. 6.

²⁶ Inwestytura spersonalizowana ma miejsce wtedy, gdy prezydent Republiki mianuje przewodniczącego Rady, który musi również uzyskać inwestyturę (polskie wotum zaufania) od Zgromadzenia Narodowego, chcąc nadać znaczenie temu szefowi rządu, zwiększyć jego autorytet polityczny w stosunku do pozostałych ministrów.

IV Republiki. Po wyborze René Coty'ego w XIII turze głosowania 23 grudnia 1953 r. uznano za konieczne przeprowadzenie rewizji konstytucji. Projekt rewizji został przyjęty 7 grudnia 1954 r. i wprowadził m.in. powrót standardowej procedury inwestytury przewodniczącego Rady oraz zwykłej większości głosów potrzebnej do jej udzielenia²⁷. Jednak zmiana ta nie doprowadziła do stabilizacji rządu. Wręcz przeciwnie, inwestytura, tak jak za czasów III Republiki odbywająca się po podziale tek ministerialnych, wzmocniła wpływy liderów partii, co było sprzeczne z założeniami konstytucji z 1946 r.

W 1955 r. parlament zaczął rozważać zmiany w procedurze dotyczącej wotum zaufania oraz w art. 90 konstytucji z 1946 r. Rezolucja w sprawie modyfikacji kilku artykułów została przyjęta przez Zgromadzenie Narodowe 24 maja 1955 r., a następnie przez Radę Republiki 19 lipca 1955 r.²⁸ Rezolucja²⁹ miała być rozpatrzona ponownie po 3 miesiącach, lecz nigdy do tego nie doszło. Stała się jednak podstawą do ustawy konstytucyjnej z dnia 3 czerwca 1958 r. W okresie IV Republiki system proporcjonalny wyboru deputowanych uniemożliwiał uzyskanie stabilnej większości w Zgromadzeniu Narodowym. Rząd, nie znając dokładnie aspiracji zgromadzenia, nie był w stanie przewidzieć jego „reakcji”, co w konsekwencji przekładało się na brak odwagi odnośnie do wprowadzania nowych ustaw czy reform. Można zatem stwierdzić, że przez większość czasu trwał impas. Silne Zgromadzenie miało możliwość obalania tych rządów, które uznawano za niewłaściwe do sprawowania władzy. IV Republika miała 24 przewodniczących Rady, którzy w ciągu 12 lat utworzyli 22 rządy. Chroniczna niestabilność rządu, bezsilność parlamentu i niezdolność władz do rozwiązania konfliktu algierskiego nie sprzyjały IV Republice i należy uznać, że pucz w Algierze³⁰ był główną przyczyną upadku jej upadku i powstania V Republiki. Charles de Gaulle już w 1946 r. ostrzegał przed niestabilnością rządu, jaką może wywołać IV Republika. Od rezygnacji 20 stycznia 1946 r. de Gaulle był wycofany z życia publicznego. Kryzys się pogłębiał, szczególnie od upadku rządu Gaillarda 15 kwietnia 1958 r. (wówczas władza nie była obsadzona przez 28 dni³¹). Media, takie jak kolonialny „L'Écho d'Alger”, apelowały do gen. de Gaulle'a o powrót z emerytury, wierząc, że tylko on może uratować Algierię

²⁷Loi constitutionnelle du 7 décembre 1954, art. 8, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-de-1946-ive-republique> (data dostępu: 30.11.2024).

²⁸Résolution du 24 mai et du 19 juillet 1955, <https://mjp.univ-perp.fr/france/f5a.htm#res> (data dostępu: 30.11.2024).

²⁹Podobnym projektem była późniejsza projekt ustawa Gaillarda z 1958 r. Przewidywała ona w szczególności, że w przypadku gdy rząd zadaje pytanie o wotum zaufania w sprawie tekstu, uważa się go za przyjęty, chyba że Izba zagłosuje bezwzględną większością deputowanych za wnioskiem o wotum nieufności, co prowadzi do ustąpienia rządu. Zapowiada to przyszły art. 49 ust. 3 konstytucji z 1958 r. Kryzys algierski nie pozwolił jednak na przyjęcie tego projektu rewizji.

³⁰Pucz w Algierze to nieudana próba zamachu stanu zorganizowana przez francuskich generałów i oficerów w Algierii, mającą na celu obalenie rządu francuskiego i utrzymanie Algierii jako części Francji. Wydarzenie to miało miejsce 13 maja 1958 r., w kontekście trwającej wojny algierskiej, gdy Francja zmagająca się z walkami o niepodległość Algierii. Wojskowi, zaniepokojeni coraz większymi ruchami na rzecz zakończenia wojny i ewentualnego przyznania Algierii niepodległości, przejęli kontrolę nad Algierem, wzywając do powrotu do władzy Charlesa de Gaulle'a. Ostatecznie wrócił on do polityki, co zakończyło IV Republikę i doprowadziło do utworzenia V Republiki, choć de Gaulle z czasem zaakceptował niepodległość Algierii, co rozczarowało organizatorów puczu.

³¹W dniu 13 maja 1958 r. Pierre Pflimlin został zaprzysiężony na przewodniczącego Rady po owym kryzysie.

pozostającą pod władzą Francji, którą konserwatywne partie i przyszły rząd planowały porzucić. W jednym z artykułów napisano: „Je vous en conjure, parlez, parlez vite, mon général...”³².

Powrót de Gaulle’a i ustawa konstytucyjna z dnia 3 czerwca 1958 r.

W związku z sytuacją w Algierii 15 maja 1958 r. de Gaulle oświadczył, że jest gotów przejąć władzę we Francji. Ówczesny przewodniczący Rady Pierre Pflimlin 28 maja 1958 r. podał się do dymisji. Prezydent René Coty mianował wówczas Charlesa de Gaulle’a na stanowisko przewodniczącego Rady Ministrów i w geście nietypowym dla jego powściągliwej postawy zagroził rezygnacją, jeśli Zgromadzenie Narodowe nie zaakceptuje tej nominacji. Zgromadzenie przychyliło się do jego woli i 1 czerwca rząd de Gaulle’a został oficjalnie zaprzysiężony. Ustawa konstytucyjna z dnia 3 czerwca 1958 r. była aktem prawnym (jeszcze IV Republiki), która dała rządowi Charlesa de Gaulle’a prawo do opracowania projektu nowej konstytucji i przedłożenia go bezpośrednio pod referendum. Dzięki temu „zabiegowi” przyjęto francuską konstytucję z dnia 4 października 1958 r., co zapoczątkowało istnienie V Republiki. Ustawa³³ ta wprowadzała specjalną procedurę, omijającą art. 90³⁴ konstytucji z 1946 r., co pozwoliło uniknąć długotrwałego procesu zmiany konstytucji. Tradycyjna procedura mogłaby trwać wiele miesięcy i wymagałaby zgody parlamentu, który był niechętny wobec de Gaulle’a i jego zamierzeniom wobec parlamentaryzmu. Podsumowując, przedmiotowa ustawa dawała możliwość samodzielnego przygotowania projektu i poddanie go referendum, eliminując w praktyce konieczność ingerencji parlamentu w cały proces. Ustawa została przyjęta 3 czerwca 1958 r., a następnego dnia weszła w życie.

V Republika i pozycja prezydenta w konstytucji z 1958 r.

Nowa konstytucja została przyjęta w referendum 28 września 1958 r. (poparcie 82,60%³⁵ głosujących). Oficjalnie ogłoszono ją 4 października. Konstytucja została zatwierdzona także przez Unię Francuską, z wyjątkiem Gwinei, która w ten sposób stała się pierwszym afrykańskim państwem francuskim, które uzyskało niepodległość. 21 grudnia Charles de Gaulle został wybrany na prezydenta Republiki Francuskiej i Wspólnoty Francuskiej przez kolegium. Urząd objął 8 stycznia 1959 r. Wybór prezydenta odbywał się więc w sposób pośredni, a nie w wyborach powszechnych. Art. 6 pierwotnego tekstu konstytucji francuskiej z dnia 4 października 1958 r. przewidywał wybór prezydenta Republiki Francuskiej przez kolegium elektorskie składające się z około 81 764 wyborców (członków parlamentu, radnych ogólnych, przedstawicieli

³² W tłum. na polski: „Błagam, mów, mów szybko, Generale...”.

³³ Loi constitutionnelle du 3 juin 1958 portant dérogation transitoire aux dispositions de l'article 90 de la Constitution, <https://mjp.univ-perp.fr/france/co1946-2.htm> (data dostępu: 30.11.2024).

³⁴ Constitution de 1946, IVe République, art. 90.

³⁵ *Résultat du référendum pour l'adoption de la Constitution de la Ve République (1958)*, <https://www.france-politique.fr/referendum-1958.htm> (data dostępu: 30.11.2024).

gmin). Zasada ta była zgodna z francuską tradycją III i IV Republiki, gdzie prezydent był wybierany przez parlament. W ten sposób Charles de Gaulle został pierwszym prezydentem V Republiki w 1958 r. Zgromadzenie Narodowe było więc jedynym organem narodowym wybieranym w powszechnych wyborach bezpośrednich, silnym źródłem legitymizacji, aby zrównoważyć rozszerzone uprawnienia, jakimi cieszył się prezydent w nowej konstytucji. W 1962 r. prezydent de Gaulle zorganizował referendum dotyczące zmiany sposobu wyboru prezydenta, wprowadzając zasadę wyborów bezpośrednich. Pierwsze takie wybory odbyły się w 1965 r. i zakończyły się ponownym wyborem de Gaulle'a. Bezpośredni wybór prezydenta, w połączeniu z powstaniem dominującej większości parlamentarnej, znacząco wpłynął na funkcjonowanie instytucji państwowych. Pojawiły się koncepcje „prezydentalizacji władzy” oraz „kohabitacji”. Prezydent, wybierany bezpośrednio przez obywateli, zyskał demokratyczną legitymację, która konkurowała z legitymacją parlamentu.

Bezpośrednie wybory prezydenckie prowadzą do personifikacji władzy, szczególnie dzięki drugiej turze, w której wybór ogranicza się do dwóch kandydatów. System większościowy w wyborach parlamentarnych skłania partię do zawierania przedwyborczych koalicji w celu reprezentacji w Zgromadzeniu Narodowym, co wzmacnia dwubiegowość sceny politycznej. W efekcie umacnia się autorytet prezydenta oraz dyscyplina parlamentarna, co sprzyja prezydentyzacji systemu politycznego, zjawisko to występuje jednak tylko częściowo w innych europejskich demokracjach³⁶.

Obecnie prezydent w V Republice posiada wiele prerogatyw, np. mianuje na urząd premiera³⁷, może rozwiązać Zgromadzenie Narodowe³⁸, organizuje referendum na wniosek rządu lub wspólnie przez oba zgromadzenia³⁹. Można doszukać się w postanowieniach konstytucji zaskłóci historycznych. Prezydent jest bowiem zwierzchnikiem sił zbrojnych, co stanowi tradycyjną prerogatywę poczynawszy od konstytucji z 1791 r.⁴⁰

Powyższe postanowienia są jedynie przykładami, z których można wnioskować silną pozycję prezydenta, szczególnie po 1962 r. Większość francuskich konstytucjonalistów uważa, że system V Republiki jest monistyczny, ponieważ zgodnie z art. 20 rząd jest odpowiedzialny przed parlamentem, a dokładniej przed Zgromadzeniem Narodowym, które na mocy art. 49 i art. 50⁴¹ jako jedyne ma prawo odwołać rząd. Z kolei prezydent republiki, zgodnie z art. 5, pełni głównie rolę arbitra i nie ma uprawnień do odwołania premiera⁴². Na mocy art. 8 prezydent może zakończyć kadencję szefa rządu jedynie wtedy, gdy ten sam złoży dymisję swojego gabinetu⁴³.

³⁶D. Dulong, *Sociologie des institutions politiques*, Paris 2012, s. 15.

³⁷Constitution française du 4 octobre 1958, art. 8, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/le-bloc-de-constitutionnalite/texte-integral-de-la-constitution-du-4-octobre-1958-en-vigueur> (data dostępu: 30.11.2024).

³⁸Ibidem, art. 12.

³⁹Ibidem, art. 11.

⁴⁰Ibidem, art. 15.

⁴¹Ibidem, art. 49 i 50.

⁴²Ibidem, art. 5.

⁴³Ibidem, art. 8.

Podsumowanie

Czasy po wyzwoleniu Paryża i całej Francji są okresem wielkich przemian politycznych i prawnych w dziejach tego kraju. Dwie konstytucje, kilka ustaw konstytucyjnych i zarządzenia dały owoc, jakim jest obecna V Republika. W przedmiotowych ustawach zasadniczych można doszukać się kultywowania tradycji z okresu III Republiki czy też nawiązania do słynnej Deklaracji praw człowieka i obywatela z 1789 r.⁴⁴ Należy stwierdzić, że Francja, będąc V Republiką, zbudowała najbardziej przystępny dla siebie ustój polityczny oparty na doświadczeniach licznych, wcześniejszego dorobku konstytucyjnego. Wykreowana pozycja prezydenta jest najprawdopodobniej „złotym środkiem” między silną monarchią (nawet autokracją w drugim okresie panowania Napoleona III, tj. od 1852 r.) a słabością IV Republiki. System semiprezydencyjny jest „żywym organizmem” i ciągle ewoluuje. Liczne referenda dotyczące np. zmiany kadencji prezydenta na 5-letnią (w 2000 r.) czy też postanowień dotyczących praw, takich jak ustawa konstytucyjna nr 2024-200 z dnia 8 marca 2024 r. o swobodzie odwołania się do dobrowolnego przerwania ciąży, są niezaprzeczalnym faktem na poparcie powyższej tezy.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Chevallier J.J., *Histoire des institutions et des régimes politiques en France de 1789 à 1958*, Paris 2001.
- Dulong D., *Sociologie des institutions politiques*, Paris 2012.
- de Gaulle C., *Mémoires de guerre. L'Unité: 1942-1944*, t. II, Paris 1990.
- Morabito M., *Histoire constitutionnelle de la France (1789-1958)*, Paris 2004.
- Muracciole J.F., *La Libération de Paris: 19-26 août 1944*, Paris 2013.

Akty prawne

- Constitution de 1946, IVe République.
- Constitution française du 4 octobre 1958.
- Loi constitutionnelle du 3 juin 1958 portant dérogation transitoire aux dispositions de l'article 90 de la Constitution.
- Loi constitutionnelle du 7 décembre 1954.
- Loi du 2 novembre 1945 portant organisation provisoire des pouvoirs publics.
- Ordonnance du 3 juin 1944 substituant au nom du Comité français de la Libération nationale celui de Gouvernement provisoire de la République française, sur le site de la digithèque MJP de l'université de Perpignan.
- Résolution du 24 mai et du 19 juillet 1955.

⁴⁴Ibidem, Préambule.

Źródła internetowe

- 1944: la libération de Paris!, https://montceau-news.com/saone_et_loire/205153-cest-arrive-un-25-aout-voir-la-video-de-lina.html.
- Boudou G., *Autopsie de la décision du Conseil constitutionnel du 16 juillet 1971 sur la liberté d'association*, <https://shs.cairn.info/revue-francaise-de-droit-constitutionnel-2014-1-page-5?lang=fr#re216no216>.
- Discours du général de Gaulle devant l'Hôtel de Ville de Paris, 25 août 1944*, https://pedagogie.ac-montpellier.fr/sites/default/files/ressources/docs_memoires_elements_chrono.pdf.
- Journal officiel de la République française. Débats de l'Assemblée consultative provisoire: compte rendu in-extenso, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k96428816>.
- La Libération de Paris (23 août – 8 sept 1944)*, <http://www.gastoneve.org.uk/parisfr.html>.
- Résultat du référendum pour l'adoption de la Constitution de la Ve République (1958)*, <https://www.france-politique.fr/referendum-1958.htm>.
- Sauvé J.M., *Rétablir la légalité républicaine – introduction du colloque organisé, le 27 octobre 2014, à l'occasion du 70e anniversaire de l'ordonnance du 9 août 1944 par la fondation Charles de Gaulle et le Conseil d'État*, <https://www.conseil-etat.fr/publications-colloques/discours-et-interventions/retablir-la-legalite-republicaine>.

From the liberation of Paris to the rise of the Fifth Republic. The political system of France from 1944 to 1962

Summary

The article examines the evolution of the French political system from the liberation of Paris in 1944 to the establishment of the Fifth Republic in 1958, and its first years until 1962. It focuses on the key institutional and political changes that took place during the Provisional Government and the Fourth Republic, leading to a deep political crisis and the birth of a new political system under the leadership of Charles de Gaulle. Particular attention is paid to assessing the reasons for the failure of the Fourth Republic. The author discusses the constitutional processes that led to the introduction of the Fifth Republic in 1958, with a stronger presidency of Charles de Gaulle, and their impact on the stabilization of the French political system. Finally, the author assesses whether a semi-presidential system is the best solution for France.

Keywords: Charles de Gaulle, Fourth Republic, Fifth Republic, Provisional Government of the French Republic